

Osvrt uz obljetnicu *Priloga za istraživanje hrvatske filozofske baštine*

DAMIR BARBARIĆ

Prije petnaest godina naš ugledni jezikoslovac Radoslav Katičić objavio je u prvom broju časopisa *Kroatologija* članak izrazito programskog značaja pod naslovom »Glavna obilježja hrvatske kulture«.¹ Hrvatsku kulturu u odnosu spram većine ostalih europskih kultura tamo označava kao netipičnu. Prvo obilježje te netipičnosti, što ovdje očito znači koliko i osebnosti odnosno samosvojnosti, njezina je dvojezičnost. Hrvatska se kultura, naime, prvenstveno iskazuje u latinskom jeziku, kojeg se stoga može smatrati njezinim prvim jezikom, a istovremeno i u različitim hrvatskim narječjima, koja će se tek od prve polovice 19. stoljeća nadalje u procesu prilagodbe europskoj kulturnoj jednojezičnosti postupno ujedinjavati i razvijati se do svoje pune standardizacije. Drugo bitno obilježje hrvatske kulture je trodijelnost, što znači istodobna pripadnost trima velikim europskim kulturnim krugovima: mediteranskom, srednjoeuropskom, te balkansko-anatolijskom istočnjačkom (bizantskom). Treći znak njezine netipičnosti je smještenost po sredini između onih europskih kultura koje su imale postupni, ali kontinuirani razvitak, kao što su to ponajprije talijanska, francuska, španjolska, engleska, a uz njih i mnoge druge, te s druge strane onih čiji je razvitak, ponajviše zbog stoljetne političke i kulturne osmanske prevlasti, bio drastično prekinut te nisu proživjele ona tako bitna kulturna razdoblja renesanse, baroka i reformacije, što se odnosi ponajprije na rusku, grčku, srpsku, bugarsku i rumunjsku kulturu. One su se tek posebnim naporom i s golemim zakašnjenjem ponovno uvrstile u europsku cjelinu, neke od njih u doba baroka, a druge tek u prosvjetiteljstvu, ili čak u poodmaklo doba nacionalnog romantizma.

Premda hrvatska kultura prema mnogim značajkama pripada ovoj drugoj grupi, može se reći da je za razliku od ostalih u toj grupi jednim svojim dijelom, primjerice renesansnim kulturnim dostignućima nastalim uz jadransku obalu, ili pak manifestacijama baroka u unutrašnjosti, pratila razvitak zapadnih kultura, iako u vrijeme ključnog prijelaza u modernu nacionalnu kulturu nije bila u potpunosti »dorasla svojoj baštini« (5) te joj je za to bila nužna neka vrsta

¹ Radoslav Katičić, »Glavna obilježja hrvatske kulture«, *Kroatologija* 1 (2010), pp. 1–10. Brojevi stranica s kojih potječu sljedeći navodi dani su u zagradama u glavnom tekstu.

povijesnog skoka i gotovo nasilnog prijelaza, izvedenog na način masovnog narodnog preporoda. No taj se preporod u Hrvatskoj ne zbiva – kao u većini kultura »na istoku i osobito na jugoistoku Europe[.] koje su tada, u odlučnom času na pragu novog vremena, snažno osjetile da nisu dorasle svojoj bogatoj baštini« (6) – pod pretežnim, a pogotovo ne isključivim utjecajem Herderovom filozofijom povijesti potaknutog sveslavenskog nacionalnog osviještenja, već se u najmanju ruku djelomice oslanja na plodove vlastite kulturne baštine, do tada uglavnom rasute i zaboravljene. Utoliko se može ustvrditi da je ilirski pokret, koji je Hrvatskoj položio temelje njezina nacionalnog osviještenja, u svojoj biti »bio i domaćeg podrijetla i proizvod poticaja koji je došao izvana« (9).

Hrvatska je kultura, dakle, prema tim Katičićevim izvođenjima u odnosu spram ostalih europskih kultura bitno obilježena i određena svojim posrednim položajem, time naime da je stoljećima bila dvojezična, zatim time da istodobno pripada čak trima velikim kulturnim krugovima, te na koncu time da joj je povijesni razvitak bio samo djelomice prekinut, dok je znatnim dijelom ipak bio usklađen s razvitkom zapadnih kultura, zbog čega se pri prijelazu u doba modernih, politički i duhovno osviještenih nacija nije morala oslanjati samo na vanjske utjecaje, nego i na vlastito, dotad pretežno zapušteno i zaboravljeno nasljeđe. S obzirom na sve to opravdano je zaključiti da u njoj, »kao i u svim kulturama, pa tako i europskim, a osobito onim manjim i rubno položenim, kakva je i hrvatska kultura, <...> važnu ulogu imaju poticaji koji dolaze izvana. Ali oni uvelike djeluju tako da potiču snage i tendencije koje u tim kulturama već postoje, pa u njima tako izraste nešto novo. U tome novom onda valja razaznavati oboje, i djelovanje vanjskog poticaja i razvoj unutrašnjih snaga« (8).

Katičić u svrhu formuliranja istraživačkih zadaća koje po njegovu sudu proizlaze iz tako određene netipičnosti odnosno osebnosti hrvatske kulture prihvaća i preuzima Brozovićevu odredbu nacionalne kulture, prema kojoj je ona »organski izrasli aparat duhovnih vrijednosti te umnih postupaka i emocionalnih reakcija koje je sebi izgradila etnička skupina što se konstituirala ili se već konstituirala kao nacija« (1). Na osnovi tako široko i sveobuhvatno shvaćene i određene nacionalne kulture formulira zatim jednako širok i sveobuhvatan obzor istraživačkih zadaća koje stoje pred njezinim budućim istraživačima te ih čak izriče u formi svojevrstnog poticajnog imperativa: »Uči gledati i pismenu, i likovnu i glazbenu, i društvenu kulturu kao razne vidove jednoga i cjelovitog kulturnoga izraza, jednoga vrijednosnog oblikovanja ljudskoga života« (9).

Katičić ne skriva svoje uvjerenje da tako formuliranom zadaćom najavljuje i potiče istraživanja koja bi u Hrvatskoj tek mogla i trebala uslijediti i za koja bi tek trebalo osmisliti i prirediti prikladne istraživačke metode. Za ogledni primjer u temeljnom orisu naznačenih sveobuhvatnih istraživanja uzima znanstveno

područje koje nedvojbeno najbolje poznaje, naime slavistiku, te kritički osvrt na njezino suvremeno stanje s obzirom na navedene buduće zadaće zaključuje riječima: »Da bi se tu stvari smjestile onamo kamo pripadaju, treba uvesti širok poredbeni krugozor, okviri tradicionalnih nacionalnih disciplina tu bez dodatnih uvida neminovno iskrivljuju sliku. Razumljivo je da nije drukčije na području likovnih umjetnosti, filozofije i glazbe« (7).

Filozofijski upućenom i uvježbanom oku teško će promaknuti da odredba biti nacionalne kulture koja čini sam temelj ovdje zacrtanog obuhvatnog i svestranog istraživačkog programa ni u Brozovića ni u Katičića nije propitana u njezinim načelnim ishodištima i pretpostavkama ni proslijeđena do njezinih ključnih posljedaka. Što bi na primjer trebao značiti stav da duhovne vrijednosti čine neki »aparata«, i kako bi on, upravo kao »aparata«, dakle nešto što je određeno strogo mehanički i tehnički, trebao ipak biti nečim prirodno odnosno »organski« izraslim? Što su to uopće »vrijednosti«, točnije »duhovne« vrijednosti? Koji je odnos tu mišljenog duha spram uma, kojem se kao prvotno te dakle bitno obilježje ne pripisuju, kako je to uobičajeno i tisućljetnom predajom namireno, ponajprije teoretska misao i mišljenje, nego »postupci«, dakle ono bitno praktičko? Je li, nadalje, samorazumljivo ograničenje emocionalnosti kao bitnog konstitutivnog momenta kulture tek na skup »reakcija«, ili bi u tvorbama kulture ona trebala imati djelatnu i tvoračku ulogu, pa time nužno u sebe, povrh svega puko »emotivnog«, uključivati i iskonsku moć volje? Konačno, je li kultura u ovoj odredbi shvaćena kao način povijesnog očitovanja etničke skupine koja se nekako neovisno o njoj »već konstituirala kao nacija« i kako je onda do tog »konstituiranja« mimo i prije svake kulture uopće došlo? Ili je naprotiv upravo kultura ono čime se to »konstituiranje« tek povijesno zasniva i zbiva? Ta zacijelo temeljna i presudna alternativa ovdje je očito ostala nedomišljena i prepuštena potpunoj neodređenosti.

Premda bi se moglo tako činiti, svrha ovih gotovo neumjerenih razglabanja i rastvaranja temeljnih pojmova jednog iznimno vrijednog nacrtu kulturološkog i duhovno-povijesnog istraživanja cjelovite nacionalne kulture nipošto nije neko samodopadno uživanje u njegovu apriornom seciranju. a time onda i paraliziranju. Upravo suprotno. Uvjerenje da je u ovim nedvojbeno kompetentnim i poticajnim razmatranjima nakon dugo vremena dovoljno jasno i odrješito iskazana svijest o potrebi, o načinima provedbe i o krajnjoj svrsi doista dorasla istraživanja, promišljanja i tumačenja bitnih odredbi nacionalne kulture nuka na to da se zadaći koja nam je tim razmatranjima namijenjena od samog početka pristupi na osnovi što jasnije osviještenih i domišljenih temeljnih pojmova.

Jer kad Katičić u svojem programskom nacrtu korpusu »tradicionalnih nacionalnih disciplina« uz slavistiku uopće, a onda i posebno povijest na-

cionalne književnosti – čemu bi vjerojatno, premda to ovdje nije izrijeком kazano, priključio i drevnu pred-nacionalnu mitologiju –, pridodaje »područja likovnih umjetnosti, filozofije i glazbe«, previđa, čini se, činjenicu da se filozofija svojim rangom utemeljenja izdvaja iz tako plošno shvaćena sklopa duhovno-povijesnih znanosti. Hoće li se već upravo u osobitim, svojstvenim »vrijednostima« tražiti i naći ključna obilježja nacionalne kulture, onda je njihovo promišljanje, poimanje i izricanje ponajprije zadaća i svrha filozofije. Dok se u umjetnosti, religiji, običajnosti i ostalim bitnim očitovanjima nacionalnog duha te vrijednosti osjetilno očituju i pokazuju, one – u toj je prosudbi doista teško proturječiti usuglašenom uvjerenju i stavu sve klasične filozofije – samo i jedino u filozofiji bivaju iskazane u formi pojma, kao onoj koja je duhu jedina potpuno primjerena. Kako je to u svoje vrijeme znao i bez uspjeha pokušavao u zbilji potvrditi Gjurо Arnold, upravo je zato filozofija jedini izvor i korijen iz kojeg jedinstvena nacionalna kultura može niknuti i blagotvorno se razliti cjelinom duha naroda.

Znakovito je da je čak i svestrano obavještenom i upućenom znanstveniku poput Katičića promaknula činjenica da se zahtjevna kulturološko-povijesna istraživanja, koja su ovim njegovim člankom – gotovo bi se reklo u neosvijestjenom nasljedovanju Arnoldove najdublje i najviše težnje – zacrtana kao zadaća koja nam u Hrvatskoj tek predstoji, u području povijesti filozofije već pola stoljeća tako reći u tišini zbiljski provode u Institutu za filozofiju, pri čemu se njihovi rezultati javnosti redovito izlažu u glavnoj publikaciji Instituta, časopisu *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*.

U predgovoru za prvi broj tog polugodišnjaka njegov osnivač i prvi glavni urednik Vladimir Filipović hrvatsku je filozofiju, povijest koje će tu biti predmetom istraživanja i prezentiranja, u očitom suglasju s kasnijim Katičićevim stavovima već tada odredio kao »integralni dio kulturnog života«,² obrazlažući potrebu za tim istraživanjem, baš kao i on, time da »narodi bez svjesne kulturne prošlosti nemaju ni svoje osebnosti, a po tom niti svoje prave domovine« te »ostaju tek privjesci stranih kultura« (8).

Možemo ovdje napomenuti da su u istom predgovoru područje i djelokrug rada časopisa, kao uostalom i samog Instituta, izrijeком ograničeni isključivo na područje povijesnih istraživanja, uz nedvosmisleno otklanjanje svakog rada na promišljanju i raspravljanju navlastito filozofijskih problema: »Polugodišnjak imade, dakle, posve *povijesnu* zadaću te suvremene teme današnje filozofije neće u njega ulaziti. One treba da budu tiskane u časopisu suvremenih filozofskih

² Vladimir Filipović, »Predgovor. Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine. Zadaća ovog polugodišnjaka«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 1/1–2 (1975), pp. 7–9; ovdje p. 9. Brojevi stranica s kojih potječu sljedeći navodi dani su u zagradama u glavnom tekstu.

dijaloga« (9). U tadašnjoj političkoj i ideologijskoj konstelaciji, obilježenoj prevlašću i gotovo monopolom tzv. stvaralačkog odnosno revolucionarnog marksizma nad cjelinom filozofijskog rada u Hrvatskoj, to je izgleda bila cijena za to da nakon niza uzaludnih pokušaja i mučnog otezanja uopće dođe do osnivanja Instituta za filozofiju i njegove glavne publikacije. Ne može se previdjeti da je to rezultiralo time da su u desetljećima koja su uslijedila gotovo cjelokupan istraživački rad Instituta i sadržaj časopisa ostali, uz rijetke iznimke, upadljivo ograničeni na izučavanje i prikaz povijesno stoljećima udaljene hrvatske renesansne i humanističke filozofije. Teme koje bi bilo moguće i samo posredno dovesti u odnos s pitanjima suvremene i aktualne, pa čak i one stotinu ili više godina ranije »građanske« filozofije, bile su prešutno, ali učinkovito tabuizirane. Koliko god ta tvrdnja iz današnje perspektive mogla izgledati pomalo nategnuto, treba se odvažiti na pretpostavku da su tadašnji politički i akademski moćnici smatrali oportunistički zadovoljiti potrebu osviještenja hrvatske kulturne i filozofijske povijesti dopuštanjem kontroliranih izleta u davnu prošlost, no pod uvjetom da to osviještenje ni na koji način ne dovede u pitanje ono što je bilo službeno proklamirano kao prava i jedina filozofija.

U novije je vrijeme takvo pretežito i gotovo isključivo usmjerenje radova objavljivanih u časopisu na stoljećima staru hrvatsku filozofiju ipak otvoreno za znatno šire tematsko okruženje, koje sve više uključuje i njezinu noviju, premda ne i najnoviju povijest. Očit je pritom i značajan porast methodske strogosti pri obradi tema, pojačano obraćanje pažnje na što skrupuloznije istraživanje izvora, utjecaja i poticaja, kao i na usporedbu i kritičku procjenu razine i kakvoće istraživanih i prikazivanih mislilaca i njihovih djela. Može se uočiti da ranije prevladavajuće čisto objektivne i neutralne, vrijednosno naglašeno suzdržane i uglavnom puko deskriptivne prikaze sve više odmiču filozofijski odvažnije i rizičnije interpretacije, koje predmet svojeg tumačenja – posve u skladu s Katičićevim zahtjevom za uvođenjem »širokoga poredbenog krugozora« – kritički prosuđuju iz svestrano propitanog sklopa tematski srodnih suvremenih europskih misaonih struja i nastojanja.

Nesporno je da standardnim znanstvenim metodama osigurani rad na takvom istraživanju filozofijskih djela i tekstova, koji uključuje i katkad tegobna arhivska istraživanja i pomnu filologijsku obradu, a tamo gdje je potrebno i skrupulozne prevodilačke zahvate, i nadalje ostaje i mora ostati neophodnom osnovom takva filozofijski zahtjevnijeg pristupa. Mnogo zemlje mora prekopati onaj tko hoće pronaći nešto zlata, kako je to znao i lijepom prisposobom izrekao još Heraklit. U svakom slučaju, čini se da je naznačenim tematskim i metodskim razvitkom istraživanje povijesti hrvatske filozofije krenulo u smjeru napuštanja svojevrstne zakočenosti i gotovo zarobljenosti starom idejom »bašti-

ne«, s njezinim prvenstveno arhivarskim i antikvarnim usmjerenjem, kojim je koncepcija časopisa uslijed specifičnih povijesnih okolnosti njegova zasnivanja bila dugo vremena određena i ograničena.

Da bi bilo jasnije o čemu je tu riječ i kolika je važnost navedene promjene, vrijedi podsjetiti na upečatljiv, neskriveno negativno intoniran opis »antikvarnog« odnosa spram prošlosti koji je Nietzsche iznio u još i danas iznimno aktualnom drugom od svojih »Nesuvremenih razmatranja«. ³ Antikvarni, bitno historicistički povijesni smisao pojedinog čovjeka kao i cijelog naroda stiješnjen je u posve suženi, ograničeni vidokrug, u kojemu se najviše toga niti ne opaža, dok se ono malo što se uopće vidi promatra isključivo iz prevelike blizine i posve izolirano, bez ikakva uspoređivanja i odmjeravanja spram ostaloga, zbog čega se sve pričinja jednako važnim, a ono pojedinačno što se navlastito promatra poprima goleme obrise te se čini pretjerano važnim, čak jedinstvenim i gotovo presudnim. Za onoga tko tako postupa nema među prošlim stvarima i događajima što ih istražuje i prikazuje nikakve razlike u pogledu njihovih vrijednosti i međusobnih proporcija. Vrijednosti i proporcije koje se u obzoru takve antikvarne spoznaje pokazuju jesu isključivo one koje se tiču samog historičara, bio to pojedinac ili cijeli narod, koji je na taj antikvarni način znanstveno zagledan u vlastitu prošlost. Takva će se antikvarna historija do kraja izroditi i izopačiti u onom času kad posve prestane biti nošena i oduševljavana svježim dahom sadašnjosti. U njoj tad vene i iščezava početni pijetet spram predmeta koji razmatra, dok učena navika koja je vodi nastavlja i bez njega dalje postojati te se samo još egoistično-samodopadno okretati oko vlastita središta. Na koncu će tu zavladata doista odbojan igrokaz slijepe pomame za neumornim sabiranjem i skupljanjem svega što je ikada bilo, i to samo zato jer je uopće bilo, bez ikakva obzira na razlike u kakvoći, značenju, snazi ili veličini, osobito ako se to prošlo smatra mojim ili našim.

Krajnji je ishod takva puko antikvarnog pristupa prošlosti kobno slabljenje sadašnjosti i iskorjenjivanje životno snažne budućnosti. Čovjek i narod koji se na taj način odnose spram svoje prošlosti i prošlosti uopće ostaju bez onoga u čemu je najdublji temelj i izvor svake zbiljske i žive kulture, a što Nietzsche tu naziva »plastičnom snagom«, snagom oblikovanja, misleći time snagu kojom se raste iz sama sebe na svoj vlastiti način. Zahvaljujući toj snazi mnogo

³ Friedrich Nietzsche, »Unzeitgemäße Betrachtungen II: Vom Nutzen und Nachteil der Historie für das Leben«, u: Friedrich Nietzsche, *Sämtliche Werke*. Kritische Studienausgabe in 15 Bänden, hrsg. von Giorgio Colli und Mazzino Montinari, Bd. I (München: Deutscher Taschenbuch Verlag – de Gruyter, 1980), pp. 267 i d. Dalje se navodi oznakom stranice u zagradi u glavnom tekstu. – Usp. i hrvatski prijevod: Friedrich Nietzsche, *O koristi i štetnosti historije za život*, priredio i preveo Damir Barbarić (Zagreb: Matica hrvatska, 2004), pp. 28 i d.

se toga prošlog i tuđeg blagotvorno zaboravlja, kako ne bi postalo grobarom sadašnjeg, dok se ono što je u tome veliko i doista vrijedno nasljedovanja pomno i odvažno odabire, izdvaja i preoblikuje, te se tako preoblikovano usvaja i čini vlastitim, da bi se iz toga stvaralačkim žarom zasnivala i gradila vlastita budućnost. Bitni smisao cijeloga tog zbivanja konačno je sabran u uskliku kojim Nietzsche znanstveno-historicistički onemoćala čovjeka svojeg vremena želi probuditi i potaknuti na živi i stvaralački odnos spram svega prošlog i prošlosti uopće: »Samo iz najviše snage sadašnjosti smijete tumačiti ono prošlo; samo u snažnoj napregnutosti svojih najplemenitijih osobina odgonetnut ćete ono što je u prošlom vrijedno znati i očuvati i što je veliko« (293).

Vratimo se osnovnom pravcu ovoga prigodnog osvrtu. Da bi jasno naznačio motiv i poticaj istraživačkog rada za koji se zalaže, Filipović se u predgovoru poziva na Franju Markovića, prvog profesora filozofije na obnovljenoj zagrebačkom Filozofskom fakultetu, te izričito, mada možda pomalo nespretnom formulacijom, ustvrđuje da se osnivanjem Instituta za filozofiju i njegovih *Priloga* zapravo nastavlja rad na ispunjenju zadaće sustavne brige »o povijesti naše kulturne prošlosti«, iste one koju je Marković u svoje vrijeme bio javno obznanio, a koja je u međuvremenu ostala zapostavljenom i gotovo posve zaboravljenom. U potvrdu i kao objašnjenje te izjave odmah u prvom broju objavljuje – kako kaže u popratnoj napomeni: »kao dragocjeno i prilično iscrpno fundamentalno izvorište naših današnjih istraživanja« – pretisak Markovićeve govora »Filosofijske struke pisci hrvatskoga roda s onkraj Velebita u stoljećih XV. do VIII«, što ga je ovaj održao u prigodi svoje instalacije za rektora zagrebačkog Sveučilišta za šk. god. 1881/02.⁴

Budući da je taj lijepo sročeni i nedvojbeno poticajan govor u međuvremenu u užem krugu istraživača povijesti filozofije postao prilično poznat te često spominjan, navođen i tumačen, možemo se ovdje zadovoljiti sabiranjem osnovnih u njemu izrečenih misli i stavova. Prije svega, Marković u govoru u dva navrata ističe da se hrvatska filozofija u tome povijesnom času, dakle 1874. godine, nalazi na svojem pravom početku. Ustvrđuje da upravo »iz nova počimamo filozofijsku radnju hrvatskoga naroda« (32) te da spomen na stare hrvatske filozofijske pisce može i treba poslužiti »za razvitak naše nove radnje u *filosofijskih* naukah« (33). Time neizravno ali dovoljno jasno naznačuje stanoviti odmak od naučavanja filozofije kao propedeutike za više teologijske nauke, kakvo je do tada stoljećima bilo uobičajeno u različitim crkvenim

⁴ Franjo Marković, »Filosofijske struke pisci hrvatskoga roda s onkraj Velebita u stoljećih XV. do XVIII«, pretisak u: *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 1/1–2 (1975), pp. 16–39. Brojevi stranica s kojih potječu sljedeći navodi dani su prema tom izdanju u zagradama u glavnom tekstu.

učilištima, prije svega u zadrarskom dominikanskom generalnom studiju i zagrebačkoj isusovačkoj akademiji. Filozofija bi se prema njegovu nazoru i stavu sada trebala, kao i drugdje u vodećim kulturnim sredinama i državama Europe, utemeljiti u samoj sebi te biti istraživana i naučavana kao samostalna, u sebi zasnovana i vlastitim načelima vođena univerzalna znanost. Tek tada ćemo u osloncu na nanovo prisvojene naše stare mislioe i uz njihovu pomoć moći »stupiti u uzvišeni hram umlja svjetskoga«, u kojem doduše nismo poput većih i naprednijih nacija već odavno udomaćeni, već dolazimo tek »kao kasne pridošlice, ali im se« – ovdje kao da čujemo svojevrсну najavu gore navođenih Katičićevih stavova – »premda sa zakašnjenjem, pridružujemo bar s časnim putnim listom iz doba duševnog preporoda Evrope« (33).

Kao drugo, filozofija svoj posve samostalni razvitak treba započeti u vlastitu materinskom jeziku. Kako tekstovi naših starih pisaca, pisani ne samo latinskim nego i drugim različitim europskim jezicima, tako i tekstovi relevantnih suvremenih inozemnih mislilaca trebaju biti što je više moguće prevedeni u naš jezik. Tek će im se time naime »podati nov, narodni glas; onda će tek njihov glas *oživjeti*, jer će onda tek moći unići u organizam duševne skupnosti narodne« (32).

Već je iz te formulacije razvidno da filozofija za Markovića nije ni tek jedna među mnogim znanostima ni samo jedan dio sveopće kulture. Svoj puni i pravi smisao i svoju najvišu svrhu ona može ostvariti samo postane li doista onim što po svojoj biti jest i treba biti, naime središtem cjelokupne narodne duševnosti, izvorištem i osnovom naše »skupne duševne osobnosti« (33). Ono pak što je filozofiji najvlastitije, ono čime se ona izdvaja i odlikuje među svim drugim duhovnim i kulturnim djelatnostima jesu, smatra Marković, prije svega *misli*. Misli tu, međutim, nisu shvaćene u njihovu uobičajenom, puko formalnom, razumski apstraktnom značenju, već naprotiv kao iskonski djelatne sile sabiranja i objedinjavanja zasebnih, pojedinačnih individua u »duševno i radno ujedinjeni organizam«. Marković to ovako slikovito izriče: »[F]ilosofijske misli, koje teže za spoznajom istine i za postavljanjem visokih idealâ umjetničkom tvorenju i etičkomu činjenju i vjerskomu upokojivanju ljudskom, takove misli imadu u skupnom ljudskom organizmu, u narodu, sličnu zadaću onoj, koju imadu živci u živom pojedinku« (32).

Saberu li se sve tri osnovne značajke što ih u svojem govoru Marković pripisuje filozofiji kakvu hoće započeti i ustanoviti, na vidjelo bi trebalo izaći ono za što su se, svatko na svoj način, jednako strastveno zalagali i Marković i Filipović i Katičić, naime najizvornija osebnost hrvatske kulture, po kojoj se ona, neovisno o svim primljenim ili nametnutim utjecajima, kao i o dragovoljnom preuzimanju od drugih kultura i njihovu nasljedovanju, u biti od svih njih

ipak razlikuje. Ta najizvornija osebnost imala bi biti ono čime i po čemu je ona upravo i samo svoja, baš ona sama, a ne bilo koja druga – jednom riječju ono što se nekad označavalo romantičkim imenom »duše naroda« ili »narodnog duha«, a danas se, najčešće uz previše emfaze i premalo promišljanja, običava nazivati »kulturnim« ili pak »nacionalnim identitetom«.

Prema slovu i duhu Markovićeve zanosna govora – koji, smije se predmnijevati, još uvijek, bilo to svjesno bilo nesvjesno, izričito ili prešutno, barem djelomice nadahnjuje rad Instituta za filozofiju i oblikuju sadržaj njegovih *Priloga* – prava bi filozofija bila ona koja svojim mislima tvori središte i izvorište cjeline narodnoga duha ili duše, prije svega onda kad se odvija u materinskom jeziku, te tako povezuje i u duhovnu zajednicu objedinjuje grupe i pojedince inače rasute i raspršene u njihovim najrazličitijim potrebama, zanimanjima i bavljenjima. Dakako, pritom ne bi smjelo ostati prešućeno da ozbiljno i temeljito, ishitrenih romantičkih i idealističkih predrasuda lišeno promišljanje pravog smisla i značenja toga što se olako imenuje »duhom« naroda ili njegovim »identitetom«, kao i moguće uloge filozofije u njihovu utemeljenju i oblikovanju, nužno nailazi – kako sam to nedavno pokušao pokazati⁵ – na znatne misaone poteškoće i vodi u gotovo nerješivi labirint nedoumica.

Ostavimo li to ovom prigodom po strani, možemo zaključno reći da bi se hrvatska filozofija, kako uopće tako i ona u užem krugu istraživača oko Instituta za filozofiju i njegovih *Priloga*, ne zadovolji li se arhivarskim i antikvarnim znanstvenim historizmom mogla na osnovi kritičke prosudbe i odabira onog najboljeg i najplodotvornijeg iz svoje i sveukupne prošlosti odvažiti na misaono otvaranje obzorja vlastite sadašnjosti, u kojem bi nanovo probuđenom snagom živog oblikovanja rađala doista nove buduće ideje, ideale i vrijednosti. Tako bi nakon godina zluradog poricanja i sustavnog ometanja mogla postupno ojačati i razviti se te se u skladu sa svojom pravom naravi blago i nenametljivo širiti, zbiljski postajući – da se ovdje poslužimo Markovićevim možda donekle zastarjelim predodžbama i izrazima, svjesno ostajući unutar njegova duhovnog obzorja – onom blagotvornom moći koja duhom prožima narod kojem pripada i dovodi ga u skladno zajedništvo, time da ga, protežući se snagom misaono pamtećeg oprisuštenja u vremenu daleko unatrag, čvrsto vezuje uz njegovu prošlost, baš kao što mu, pomno osluškujući bilo sveukupnog čovječanstva u njegovu povijesnom hodu, umnom voljom postavljenim idealima istine, ljepote i dobrote ocrtava obzore njegova budućeg usuda.

⁵ Damir Barbarić, *Tragovima hrvatske filozofije* (Zagreb: Institut za filozofiju, 2025), pp. 109–166.

